

Ս Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԼՁԳԵՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԸԿԸՆ, ԳՐԸԳԻՏԸԿԸՆ

ԵՒ ՔԸԳԸՔԸԿԸՆ

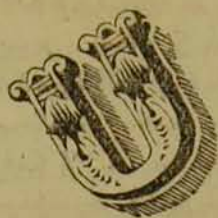
Ը Ռ Ը Ջ Ի Ն Տ Ը Ր Ի

ՅԵՐՈՒՍԸԳԼԷՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1866

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԸՅԳԵՅԻՆ, ԲԵՆԵՍԻՐԵԿԸՆ ԵՒ ԳՐԵԳՈՐԻԱՆԸ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 4.

ՀՐԶԱՆ ՄԻԱՄԵԱՅ

ԱՊՐԷ 1866

ԿՐՕՆԱԿԱՆՔ

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՀՈԳԻՈՅՆ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆՆ

ԵՒ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆԸ. — ՍԱԴՈՒԿԵՑԻՔ

ՄԱՐԴՍ իբր արարած բանական, իւր բանականութեանը մէջ կը պարունակէ զօրութեամբ յաւիտենականութեան գաղափար մի: Երբ կը տեսնենք անոր զարմանալի գործքերը ու ձեռնարկութիւնները եւ երբ կը յիշենք իւր մարմնաւոր գոյութեան կամ կենաց ժամանակաւոր ու վաղանցիկ ըլլալը, իրաւամբ կը մակաբերեմք անոր էութեանը մէջ դէպ 'ի յաւիտենականութիւն և դէպ 'ի անմահութիւն ունեցած մղիչ զօրութիւնը, որ մարդոյս ամեն գործքերը եւ մինչեւ անգամ խորհուրդները միտքն ու հոգին դէպ 'ի նոյն նպատակին կ'ուղղէ: Ուրեմն ըսել է թէ մարդս յաւիտենականութեան հա-

մար սահմանուած է. և իւր անձնաւորութեան մէկ մասը բնական օրինաց պահանջմամբ յապականութիւն դառնալէն յետոյ, միւս մասն ալ լստուածադիր օրինաց պահանջմամբ անապական եւ անմահ մնալու սահմանուած է: Մարդս մէկ մասամբ, այսինքն մարմնովը՝ երկրաքարշ կիրքերով տոգորեալ ըլլալով, դէպ 'ի յապականութիւն կը հակի, և յերկիր՝ ուսկէ ստեղծուեցաւ, իսկ միւս մասամբ, այսինքն հոգւովը դէպ 'ի յերկինս կը սլանայ, ուսկէ կ'առնու իւր անունդը, և ուսկէ ընդունած է իւր գոյութիւնը լստուածաշունչ կենդանութեամբը:

Եւս անհերքելի ճշմարտութիւնը

Թէպէտ և մարդոյս սորվեցընողը նոյն իսկ մարդն է, բայց որպէս զի մարդկային այս գիտակցութեան սորվեցուցած վարդապետութիւնը հեղինակութեան կերպարանք մի ունենայ, հաստատուած է Լրօնքը, որոյ մէջ կը պարունակի ուրիշ շատ ճշմարտութիւններ, այսինքն Լստուծոյ գոյութիւնը, անմահութիւնը, և երբեակ անձնաւորութեան խորհուրդը, երկրորդ անձին մարդեղութիւնը, հանդերձեալ կեանքը, և կրկին հատուցմունքները, եւայլն, որոնք քրիստոնէական վարդապետութեան մէջ կը պարունակին և հաւատոյ էական մասեր կը համարուին :

Լրօնքը որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Լստուծոյ եւ մարդոյս մէջ եղած առնչական յարաբերութեանց ուսմունքը, զանազան կերպերու կը բաժնուի, ըստ զանազան կարծեաց ժողովրդոց եւ կամ անհատից. վասն որոյ առ հասարակ ամեն մարդիկ ամբողջապէս կամ միակերպ ըմբռնած չեն Լրօնքին սորվեցուցած բոլոր ճշմարտութիւնները. և եթէ աշխարհիս բոլոր մարդկանց մէջ Լրօնի նըկատմամբ կարծեաց համաձայնութիւն մի կայ, այն է, նախ՝ Լստուծոյ ճշմարիտ գոյութեան, և երկրորդ՝ մարդկային հոգւոյն գոյութեան և անմահութեան, և հետեւապէս ա. նոնց յարութեան վարդապետութեանը մէջ : Եւ աշխարհիս ո՞ր հեռաւոր և անձանթ կողմն ալ պտըտելու ըլլամք, ըսած ճշմարտութիւնս յայտնի պիտի երեւի զանազան սեռի մարդոց վերայ և անոնց պաշտամունքներուն մէջ :

Սեր հոս ըսելիքը միմիայն մարդկային հոգւոյն ճշմարիտ գոյութեանը եւ անոր անմահութեանը վերայ պիտի ըլլայ. բայց իբր ներածութիւն

խօսինք նախ Սաղուկեցւոց աղանդին վերայօք, որոնք չէին ընդուներ հոգւոյ յարութիւնը : Եւ աղանդը թէպէտ և հիմակ անուամբ չկայ, բայց մարդկութեան մէջէն երբեմն երբեմն խեղճ անհատներ և դատուել և մտածել չգիտցող երկրասէր և ի կրից յաղթեալ անձինքներ իրեն աշակերտած է մինչեւ ցարդ : Եւ օրինակ մուար ու հինցած վարդապետութիւն մի ցաւօք սրտի պիտի յայտնեմք՝ թէ սպրդած մասած կ'երեւի մեր ազգին մէջ ալ. ոչ միայն նոյն աղանդոյն համարող, այլ և որ չարն է՝ զուրիշներն ալ ի նոյն համոզելու ջանացող : Խորհուն ու քիչ մի մտածող ողջամիտ անձ մի իսկոյն պիտի իմանայ, թէ այսպիսիներու վարդապետութիւնը ինչ բանի վերայ կը կայանայ, և թէ ո՞վ է իրենց շարժառիթը և առաջնորդը յայն մուրուրութիւն :

Սաղուկեցւոց աղանդոյն սկզբնաւորութեանը վերայօք Հրէից ռաբբինները կը պատմեն, թէ Քրիստոսէ իբր 250 տարի առաջ Ենաթոնոս Սոս անուն երեւելի գիտնական մի կար, որ առաջինն եղաւ ասորի-քիւն ընդունողներէն, և օրովհետեւ ասիկայ սա սկզբունքն ունէր, թէ բարիք ընել պէտք է միմիայն բարւոյ համար և ոչ հատուցումն ընդունելու ակընկալութեամբ, իւր աշակերտաց մէջէն երկու հոգի, Սաղբ կամ Սաղբոն ու Բայիթոս, իրենց վարդապետին այս սկզբունքէն հետեւցուցին հանդերձեալ կենաց վարձուց ու պատժոց հատուցումն ուրանալը, և Սաղբի անուամբ իրենց աղանդոյն հետեւողներն ալ Սաղուկեցի կոչուեցան : Եւ վարդապետութեան վերայ թէ Յովսէպոս Փլավիոս հըրեայ մատենագրին գրքին մէջ, որ Յիսուսի Քրիստոսի ժամանակակից էր,

և թէ սուրբ Աւետարանին մէջ տեղ տեղ ակնարկուած թիւններ կան :

Սաղուկեցւոյ աղանդը, որ Փարիսեցւոյ⁽¹⁾ վարդապետութեան ըստ ամենայն մասին ներհակն էր, հետեւեալ չորս կէտերուն վերայ կը կայանար : Առաջին, Սովսէսի հնգամատենին մէջ որոշակի կերպով չբացուած վարդապետութիւնները կը մերժէին, և չէին ընդուներ անգիր աւանդութեանց հեղինակութիւնը : Երկրորդ, աստուածային նախախնայմութիւնը կ'ուրանային, այս մտքով որ ազգեցուածիւն չունի ամենեւին մարդոյս վիճակին վերայ, որու բոլոր գործքերը, կ'ըսէին, կատարելապէս ազատ է, և ինքն է միշտ իւր երջանկութիւնը կամ ապերջանկութիւնն ընողը : Այս սկզբունքիս զօրութեամբը խստիւ կը դատէին մարդկային գործքերը, և Փարիսեցիներէն խիստ վար կը մնային ներսզամտութեան մասին, որոնք ընդհակառակը մեծ զգուշութիւն կը բանեցընէին օրինօք տըրուած պատժոց մէջ, ինչպէս յայտնի է Գործոցի Ե. գլխոյն 17 և 34 ու հետագայ համարները իրարու հետ բաղդատելով : Կրօնի թէ Սաղուկեցիք ժամանակ մի Սովսէսի օրինաց մէջ համապատիժ հատուցման համար գրուած օրէնքը գործադրել տուն, այն է, աչքը հանողին փոխարէն իւր աչքն ալ հանել, գլուխը պատռողին փոխարէն իւր գլուխն ալ պատռել : Իսկ Փարիսեցիք մովսիսական օրինաց այս հատուածները դրամական հատուցման մտքը կ'իմանային : Այս

սկզբունքս Սաղուկեցւոյ անձին վերայ ալ շատ ազդեցութիւն ըրած էր, որոնք ընդհանրապէս սաստիկ պաղարիւն էին, և մարդոց մէջ չէին խառնուէր, և կծու ու զզուելի բնաւորութիւն մի ունէին : Երրորդ, հոգւոյ անմահութիւնն և հետեւապէս յարութիւնը կ'ուրանային, ինչպէս և հանդերձեալ կենաց մէջ վարձուց և պատժոց հատուցումը : Չորրորդ, բայց յԱստուծոյ ուրիշ անմարմին ոգիներու գոյութիւն չէին ընդուներ, և կը պնդէին՝ թէ ոչ հրեշտակ կան և ոչ դեւք : Որովհետեւ Սովսէսի վարդապետութեանցը մէջ հրեշտակի խօսք չկայ. իսկ հնգամատենին մէջ տեղ տեղ հրեշտակներու յիշատակութիւններ որ կան, կը կարծուի թէ անոնց երեւումը փոխաբերական մը տօք կը մեկնէին :

Սաղուկեցւոյ սկզբունքը, որ մարդոյս երջանկութիւնը երկրաւոր բարեաց հեշտութեան մէջ կը կայացընէր, հարկաւ մեծ և հարուստ մարդոց կը յարմարէր միայն, վասն որոյ ժողովրդեան մեծագոյն մասը Փարիսեցւոյ վարդապետութեանց հոգեկանութեանը մէջ աւելի հաճութիւն կ'ստանային : Այս պատճառաւ Սաղուկեցի աղանդոյն հետեւողք խիստ քիչն էին, և Փարիսեցւոյ զօրաւոր ընկերութենէն ճնշուած : Հրապարակական արարողութեանց հաղորդակից կ'ըլլային. բայց զանոնք ընդունելովն ալ կը պարտաւորէին Փարիսեցւոյ սկզբունքներն ալ ակամայ կամօք ընդունելու : Թէպէտ Սաղաբէացւոյ իշխանութեան ժամանակ կը պատահէր երբեմն որ արքունեաց վերայ ազդեցութիւն բանեցընելով քաղաքական իշխանութիւնը իրենց ձեռքը եղած կ'ըլլար, բայց ասիկայ թէ քիչ անգամ կը պատահէր

(1) Փարիսեցւոյ աղանդին սկզբնաւորութիւնն ալ Սաղուկեցւոյ ժամանակակից կը կարծուի : Ասոնք ընդհակառակը կ'ընդունէին Աստուածային նախախնայմութիւնը, հոգւոյ յարութիւնը, հրեշտակաց և դիւաց գոյութիւնը, և անգիր աւանդութիւնները որոնց վերայ հիմնուած էր իրենց աղանդը :

և թէ խիստ քիչ ժամանակ կը տե-
ւէր այն, որովհետեւ իրենց խստու-
թեամբն և մոլորական օրինաց հա-
կառակ վարդապետութեամբ ժողո-
վորդոց համակրութիւնը չէին կրնար
ստանալ, և իրենց հակառակօրդաց
հզօր ազդեցութեան չէին կարեր յաղ-
թել:

Ի յաջորդէն:

Անգլիկան և ռոմական եկեղեցեաց միաս-
նութեան խնդիրը:

Սօսերս քանի մի Հայ լրագրաց
և հանդէսներու մէջ կարդացած են
մերայինք Անգլիական եկեղեցւոյն
Ռուսական օրթոտոքսոս եկեղեցւոյն
հետ միանալու խնդիրը, որ թէ-
պէտ և ըստ մեզ դժուարին՝ չըսեմ
թէ անհնարին ձեռնարկութիւն մի
է, այսու ամենայնիւ Եւրոպական լը-
րագիրք քիչ շատ կարեւորութիւն
տուած են սոյն խնդրոյն. վասն որոյ
հարկ կը համարիմք և մեք քանի մի
տեղեկութիւններ տալ կարծեցեալ
կրօնական խնդրոյն վրայօք՝ եւրոպա-
կան լրագիրներէ առնելով. վասն զի
Անգլիական եկեղեցւոյն Ռուսական
կամ որ նոյն է Հունական եկեղեցւոյ
հետ միանալը՝ մեր՝ ազգային եկեղեց-
ւոյն ալ մօտենալ ըսել է:

Բողոքականութիւնը՝ կրօն Գաղ-
ղիայի պարբերական Հանդէս մի,
այս միջոցիս ճգնաժամի մէջ կը գրու-
նուի: Այս խմացական ճգնաժամը
ինչպէս Գաղղիոյ՝ նոյնպէս Անգլիոյ
մէջ եւս կայ քանի մը ժամանակէ ՚ի
վեր: Սոյն խնդիրը այն մարդոց մէջ
կը յուզուի, որոնք հաստատ բռնած
են քրիստոնէութեան գերբնական
մասը՝ Բրիստոսի Աստուածութիւնը
հաստատելով, և անոնց՝ որոնք ու-

րանալով Բրիստոսի Աստուածութիւ-
նը, և քրիստոնէութիւնը իբր պարզ
փիլիսոփայութիւն մի ենթադրելով,
կ'ուզեն եւ կը պնդեն քրիստոնեայ
մնալ:

Անգլիոյ () քաջօրտ քաղքի մեծ
համալսարանին մէջ քսան և հինգ տա-
րիէն ՚ի վեր է որ դպրոց մի հիմնա-
կուած է Տօթթօր Բիւզէի տեսչու-
թեանը տակ, որ Եւրոպայի մէջ եք-
րայերէն գիտցող գիտնականաց երե-
ւելիներէն մէկն է: Սոյն դպրոցը,
որ Անգլիկան եկեղեցւոյ խիստ ջերմ
ու մոլեռանդ մասին մէջ հաստատ-
ուած է, նպատակ ունէր իրեն Հը-
ռովմէական եկեղեցւոյն վարդապե-
տութենէն ընդունել բոլոր հարկա-
ւոր եղած մասերը առանց բողոքակա-
նութիւնը ձգելու: Բիւզէութեան
դպրոցի ամենէն երեւելի անդամնե-
րը իրենց գաղափարները յայտնած
են գրութեամբ մի Ղաւմի վերայ ներ-
կայ ժամանակիս ըսուած, որ խորին ազ-
դեցութիւն մի ըրած է Անգլիոյ մէջ:
Անգլիկան եկեղեցւոյ մէջ կամաց կա-
մաց սկսաւ տեսակ մի եկեղեցի հաս-
տատուիլ, ինչպէս ըսինք, Բիւզէի
տեսչութեանը տակ, որ զիւր աշա-
կերանները բողոքականութիւնը կա-
թօլիկութենէ բաժնող վերջին սահ-
մանագրուիւր բերաւ հասուց, ուսկէ
ալ անդին աւելի հեռանալու բան
չթողուց: Բայց իւր հետեւողներէն
շատերը աւելի կտրուկ ու համառօտ
քայլ մի ըրին, զոր ինքը չէր ուզած
ընել: Տօթթօր Բիւզէյ այսպէս եր-
կու եկեղեցիները իրարմէ աւելի չը
հեռանալու համար սահման մի որո-
շեց, որ կ'երեւար թէ կաթօլիկու-
թեան մօտենալու նշան մի էր, բայց
հիմակ կ'երեւի որ ինքն իւր պըզ-
տիկ ժողովուրդովը օրթոտոքսոս եկե-
ղեցւոյն ծոցը մտնելու կը մօտենայ:

Այս նպատակաւ մօտերս Ռուսական և Անգլիկան եկեղեցւոյ քանի մի եւ պիտիպոսաց մէջ խորհուրդ եղած է, որոշում մի տալու համար: Վիտենբ որ Անգլիկան Արքեպիսկոպոս երկու բան կը պակսի, մէկ մի հիւսն, երկրորդ՝ աւանդութիւն. եւ խորհուրդը յառաջ տանելու գրգիռ եղողները կը յուսային որ բողոքականաց և Հռոմաց մէջ միաբանութիւն հաստատելով այս երկու առաւելութիւնները ընդունել տան Անգլիկան եկեղեցւոյն: Իսկ ի որոշումէրս թան բողոքական եպիսկոպոսաց կարգին մէջ քանի մի ստորին աստիճանի եկեղեցականներ մտցնելով, և ասոնք ներկայ ժամանակիս լատինական (բանաւորական) ըսուած տեսակ մի կրօնական կուսակցութեան ներշնչութեամբը տողորուած ըլլալով, բացէ ի բաց արգելք եղան ժողովքին մէջ եղած խորհրդոյն, ըսելով՝ թէ ասոնց ճիգը կաթոլիկութեան կ'առաջնորդէ, ուսկէ ամեն բանէ աւելի իրենք հեռու կենալ կ'ուզեն:

Իսկ Վաղղիոյ մէջ հռովմէական Աթոռոյն ջերմ կուսակից եղող կղերականք բողոքական և օրթոտոքսոս եկեղեցւոյ միաւորութեան համար եղած խնդրոյն տարբեր տեսութիւն մի տալ կ'ուզեն. ու կը համարին՝ թէ Անգլիկան եպիսկոպոսաց գէպ ի բանսիօնալիստներուն միտելին, առաւելապէս գէպ ի կաթոլիկութիւն մօտենալ ըսել է. մինչեւ անգամ լրագրին մէկը կ'ըսէ, թէ այս օրերս բողոքական մասը Վաղղիոյ մէջ պապական երեւելի եպիսկոպոսաց հետ խորհրդակցելէն յետոյ, և անոնցմէ՝ իբր առաքելական յաջորդներէ օրհնութիւն խնդրելէն զկնի, Հռովմալ պիտի երթան Պիոս Թ. սրբազան Հայրապետին հետ խօսակցելու:

Այս միաւորութեան խնդրոյն տարբեր տարբեր տեսութիւն տրուելէն, սա կը մակաբերեմք որ բողոքական և ռուսական եկեղեցիներուն միանալը անգործադրելի խնդիր մի է, մանաւանդ որ Անգլիկան եկեղեցւոյ մէջ ալ ամենափոքրիկ մէկ մասն է հետամուտ եղողը այս բանիս. ուստի հիմակու հիմայ այսպիսի ձեռնարկութեան մի յաջողութեւն խոհուն ու մտածող գլուխը չհաւատար երբէք: Եթէ բնաւ երկու Արքեպիսկոպոս հետ միանալու ըլլան, անշուշտ քաղաքականութիւնը, ըսել կ'ուզեմ քաղաքական շահերը պիտի ընեն. իսկ քաղաքականութիւն մի որ երբէք հաստատուն սկզբունք մի չէ ունեցեր օտար յարաբերութեանց մասին և չկրնար ունենալ, ըսել է թէ այն ալ չպիտի կարենայ այդ միաւորութեան օգնելու: Վրիստոնէութեան սկիզբէն ի վեր փորձուած բան մի է որ, աւելի դիւրին եղեր ու յաջողեր է ընդհանուր եկեղեցիի մը պառակտիլ ի մասունս և ազգային Արքեպիսկոպոս զանազան հերձերութեան տեղեակ անձինք իրաւունք պիտի տան ըսածիս, գիտնալով միանգամայն թէ մենք ալ իրենց պէս միութեան փափաքողք եմք, ըստ Տեառն բանի թէ «ուր իցեն ժողովեալ երկու կամ երեք յանուն իմ, անդ եմ և ես ու. ապա որչափ եւս առաւել ներկայ պիտի ըլլայ Տէրն մեր, երբ երկու կամ երեք եկեղեցիք միատեղ ժողովուած ըլլան քրիստոնէական սիրով և բարոյական կապակցութեամբ»:

ՊԵՏԱԿԱՆ

ՄԱՐԻԱՄԱՅ ԱՂԲԻՒՐԸ

Լեւտարանէն գիտեմք որ երբ
Հերովդէս Ա. Բէթլէէմի մէջ նոր
թագաւորի մը ծնունդը լսեց երեք
մոգերուն բերնէն, վախնալով որ չըլ-
լայ թէ Հրէից ազգին ձեռքէն յա-
փըշտակած թագաւորութիւնը իւր
ձեռքէն ալ յափշտակուի, հրաման
կ'ընէ իւր զօրապետին որ զօրքն առ-
նու երթայ Բէթլէէմ, ու թէ հոն
եւ թէ անոր բոլորաթիւնը գտնուած
գիւղերուն երկու տարեկանէն վար
եղած բոլոր տղաքը թրէ անցընէ,
որպէս զի իրեն երկիւղ պատճառող
նորածին թագաւորն ալ Յիսուսը ա-
նոնց հետ միասին սպաննուի: Եւ
աղէտալի հրամանը դեռ ի գործ չը
դրուած, Յովսէփ երկնային ազգե-
ցութեամբ մի կ'առնու նորածին մա-
նուկը անոր մօրը հետ մէկտեղ, ու
կը փախչի Լգիպտոս Հերովդէսի
ձեռքէն:

Սրբազան ընտանեաց բրած այս
ճանապարհորդութեան վերայօք, զոր
սուրբ Լեւտարանը մեզ չյայտնէր ա-
մենեւին, Լգիպտոսի կողմերը զա-
նազան աւանդութիւններ կը զուց-
ուին մինչեւ ցայսօր, և այս աւան-
դութիւնները բոլորն ալ որքան որ
քննութեան առնուլը չարժէք եր-
բէք, անոնց ինչ աստիճանի հաւա-
տարմութեան արժանիքն իմանալու
համար, սակայն սա իրաւ է՝ որ քրիս-
տոնէութեան հին դարերու հաւա-
տացեալք, որ աւելի բարեպաշտական
զգացմունքներ կը փնտրուէին քան թէ
տեղեկութիւններ, կարեւորութիւն
տուած էին նոյն ճանապարհորդու-
թեան պատմութեանը. եւ մինչեւ
անգամ Քրիստոսի մանկութիւնն անուանով

ստայօք և անվաւեր դիրք մի հրատա-
րակուած էր, որոյ հայերէն թարգ-
մանութիւնն ալ կը գտնուի:

Բոլոր այս պատմութեանս մէջ
մէկ ստուգութիւն միայն կայ, այն
է Քրիստոսի իւր մօրը հետ Լգիպ-
տոս փախչելը. բայց ճամբուն վերայ
ուր տեղ կայան տալ ուր հանգիստ
առնելը ճիշտ նշանակել անհնարին
է, առանց մոնելոյ ենթադրութեանց
ստպարէզը. ուստի այս ենթադրու-
թեան միջոցով է որ հիմակ Լգեք-
քաղաքի դաշտերուն վրայ եղած բուր-
գէն քանի մի հարիւր քայլ հեռու
ճամբորդներուն աղբիւր մի կը ցու-
ցընեն, որ շատ դարեր քրիստոնէից
ուխտատեղի եղած էր, և Սարիմայ
Լէէ-ը կը կոչուի: Ուրիշ ազգաց
Վարք Սրբոյի մէջ կը կարգամք, որ
սուրբ Կոյսը իւր ճամբորդութեան
ժամանակ տեղ մի հանգիստ առնե-
լով, իւր մանկանը Յիսուսին շորե-
ղէնները լուաց այս աղբիւրին մէջ,
և այն օրէն ի վեր յիշեալ աղբիւրի
ջուրը հրաշքներ գործելու յատկու-
թիւններ ստացաւ: Քրիստոնէութե-
ան առջի դարերուն մէջ նոյն ա-
կին քով մատուռ մի շինեցին քրիս-
տոնեայք, եւ երբ Սահմետականք
Լգիպտոսի տիրեցին, նոյն տեղւոյն
վերայ մկիթ մի կանգնեցին: Կանա-
ցածին մարդիկ այնքան ցաւոյ ու
վշտակութեանց ենթակոյ եղած են,
որ դիւրաւ կը յուսան իրենց վշտացը
մէջ դերբնական օգնութիւն ընդու-
նելու Լստուծմէ, որ շատ անգամ
շատերուն շնորհած է և կը շնորհէ
միշտ յուսով իւրեան ապաւինողնե-
րուն. վասն որոյ թէ իսլամք և թէ
քրիստոնեայք այս նպատակաւ եկեր
իրար հանգիպեր են Սարիմայ աղ-
բիւրին գլուխը. առանց փոյթ տա-
նելու թէ արդեօք վաւերական է նոյն

տեղւոյն վերայ սուրբ աւանդութիւնը : Դամանակ անցնելով սկսաւ քիչ քիչ նուազիլ ուխտի գացողներուն թիւը , և այս օրուան օրս թէ՛ մըզ կիթն և թէ՛ մատուռը աւրուած են , և ոչ հետք մի կը ցուցնեն :

Սարիամայ աղբիւրէն քիչ մի հեռու ծառերով շրջապատած տեղ մի ալ կը ցուցնեն ճամբորդներուն , և առաջնորդը , որ կամ խալտի և կամ մահմետական կ'ըլլան միշտ , ժանտաթղենի մը դիմաց կանկ կ'առնու ու կը սկսի բացատրելով ըսել , թէ երբ Յովսէփ և Սարիամ զիրենք հալածող չարագործաց երեսնն կը փախէին , ժանտաթղենին ինքնին ձեռքուելով անոնց ապաւէն եղաւ : Հոս ստայօգ աւանդութիւնը ինքնին կը ջրուի . վասն զի հիմակուան ժանտաթղենին չկրնար ժամանակակից ըլլալ Սարիամու Եգիպտոս փախչելուն . վասն զի հասարակ ժանտաթղենի բունին հետ մի եւ նոյն հաստութիւնը ունի . անկէ ի գատ Սոնթէնէպլոյի քահանային մէկը Վանսէպ առնուն , որ 1656 ին ճամբորդութիւնը րած է այն կողմերը , կը պատմէ թէ հին ժանտաթղենին ծերացած ու հինցած ըլլալով , Վահրէի Սրանչիսկեանները անոր մնացորդ մասունքները բարեպաշտութեամբ մի առեր ու իրենց եկեղեցւոյն աւանդատան մէջ կը պահէին : Իսկ այսօրուան տեսնուած ժանտաթղենին կրնայ ըլլալ որ հին արմատին վերայէն ետքէն ծլած մէկ շառաւիղն ըլլայ :

Այս ժանտաթղենիին ծառապտտ ցանկին վերայ ուրիշ աւանդութիւն մի ալ կայ : Դաք տը Վիդրէ լատին հեղինակը , որ իւր պատմութիւնը երեքտասաներորդ դարուն մէջ գրած է , կ'ըսէ թէ այս պարտէզին մէջ կը բուսնի բալասանի ծառը , ուս-

կէ կը վազէ իւր համանուն իւղը . և կը պատմէ թէ , յիշեալ ծառը որ միայն Աւետեաց երկիրը՝ Լըրիքովի մէջ կը գտնուի , խիստ հին ժամանակներէն ի վեր Արեգ քաղաքի դաշտերը փոխադրուած է : Քրիստոնէից ձեռքովը կը մշակուի , որոնք փորձիւ տեսած են , կ'ըսէ Դաք տը Վիդրէ , որ եթէ իսլամաց ձեռք մշակուին , անբեր կը մնան , և իւղ չեն տար :

Չորեքտասաներորդ դարու ուրիշ պատմագիր մի (1) , պարզմտութեամբ յաւէտ քան եթէ համազմամբ յետագայ պարագաները կը պատմէ սոյն նիւթիս վերայ : « Լըրք որ Աստուածածին սուրբ Կոյսը , անապատներէն անցնելով՝ հասաւ այս տեղ , դըրաւ գետնին վերայ իւր զաւակը ու գնաց դաշտը ջուր փնտռելու . բայց չկրցաւ գտնել , ու ցաւելով դարձաւ իւր տղուն քով որ աւազին վերայ փռուած պառկած էր . և իւր ոտից դարչապարներով հողը այնքան փռած էր , որ պատուական անուշ ջուր մի բխած էր անկէ : Ասոր վերայ սուրբ Կոյսը խիստ ուրախանալով՝ շնորհակալ եղաւ Տիրոջմէն : Յետոյ կրկին պառկեցուց հոն իւր սիրելի որդին , և անոր շորեղենները լուաց նոյն աղբիւրին ջրովը և փռեց գետնին վրայ որ չորնան . և շորերէն վազած ջրին ամեն մէկ կաթիլներէն մէկ մէկ սըգտիկ տունկեր կը բուսնէին , և անոնց մէկ կ'ենէր բալասանի իւղը , և ամենեւին աշխարհիս ուրիշ կողմերը . բայց ի երկրաւոր դրախտէն , չես կըրնար գտնել բալասանի ծառ » :

Այսպէս ահա միջին դարը աւետարանական ճշմարտութեանց ետեւէ երթալով , որոնք այս սուրբ երկրիս մէջ կենդանի են միշտ , բանաս-

(1) Le seigneur d'Englure.

տեղծութեան ծաղիկներ կը ցանէր , որոնք իւր միամիտ ջերմեռանդու թեանը տաքութենէն կը փթթէին , և ինքը իւր տղայական բարեպաշտութեանը վարձքը կը գտնէր անոնց քաղցրաբոյր հոտերը վայելելով : Տասըն եւ ութերորդ դարու պատմաբան մէկն ալ , այն է Խաչակրաց պատմութեան հեղինակ Սիշոտը (Michaud) որ իւր կենաց վերջին ժամանակները այցելութեան եկաւ սուրբ երկրին , վերոյիշեալ պարզամիտ հեղինակին պատմած կտորը մէջ բերելով՝ այսպէս կը մակականչէ . « Ի՛նչ միամտութիւն , ինչ շնորհալի պարզութիւն է այս փոքրիկ նկարագրութեանս մէջ : Վերջինիս Պողոտորի ծառին համար ըսածը , և Վասային՝ մոգական անտառին համար պատմածը ասկէ աւելի բանաստեղծական չեն երեւար ինձ : Որքան քաղցր էր ինձ եթէ մասնակից ըլլայի միջին դարու մեր ճանապարհորդաց պատրանքներուն , եւ իբրեւ Մետարանի խօսքեր ընդունէի անոնց պատմածները : Սբ գութ խելքին և անոր տուած ցաւալի խորհուրդները կ'արժէն արդեօք այն երջանկութիւնը զոր կը զգամք երբ այս պատմուած անմեղ բանաստեղծութեան հաւատալու ըլլամք » :

Վրիստոսի իւր մօրը գիրկը Լաթիստոս փափշեղուն հանգամանքները , որ միայն միջին դարու Լարոպացի հեղինակաց գրքերուն և այն ժամանակի Վաքք Սրբոց ըսուած գրքերուն մէջ կը գտնուէր , և մեր ազգին մէջ ալ միմիայն Վրիստոսի մանկութիւն կոչուած անպիտան գրքոյկովը ծանօթ է , որ այն ալ բարեբաղդաբար խիստ քիչ կը գտնուի , յիշեալ հանգամանքները՝ ինչպէս վերը տեսանք , բանաստեղծական ջերմ ոգիէ յառաջացած վէպեր են՝ քան թէ ճշմարտութիւն :

Թիւն : Թէպէտ և հիմայ միջին դարու պարզմտութիւնը դժուարագիւտ է , որով հաստատուն կը կազմուէր քրիստոնէից հաւատքը , սակայն ունիմք արդ սուրբ Մետարանի խօսքերը , որոնք մեզ կ'առաջնորդեն նոյն նպատակին , ուր միջին դարու մէջ պարզմտութիւնն էր իրենց առաջնորդողը : Փոխանակ Վրիստոսի Տեառն մերոյ ի տղայութեան ըրած հրաշից , որոնք անընդունելի են մեզ և բոլոր ճշմարիտ քրիստոնէից , թէպէտ եւ երկնից հրեշտակ մի մեզ զանոնք պատմելու ըլլար , ինչպէս որ կը զգուշացնէ զմեզ առաքեալն Պօղոս (1) նըզովքի տակ ձգելով հաւատացողին . սակայն ունիմք առ մեզ Վրիստոսի Տեառն մերոյ մկրտութենէն յետոյ գործած հրաշքներուն բուն իսկ նըկարագրութիւնները և անոնց տեղերը . ունիմք առ մեզ Տնօրինական Խորհրդոց սրբաւայրերը , զոր չէ թէ բանաստեղծութեան արդիւնք են , չէ թէ մարդկային պարզմտութեան հնարած վէպեր , այլ սրբազան Մետարանի խօսքեր և ականատեսս պատմիչներու գործ ու վկայութիւն : Բաւական կը համարիմք զմեզ հաստատուն հաւատք սնենալու համար , հաւատալ այն աշակերտին վկայութեանցը զոր ի Հոգւոյն Սրբոց ներշնչեալ գրեց , գիտնալով եթէ ճշմարիտ է նորա վկայութիւնը : Եւս կենդանի հաւատովք և գովելի պարզութեամբ մտաց և սրտի , և ներքին համոզմամբ կը ներկայանայ բարեպաշտ անձը սուրբ Օննդեան տիրը , Վոդգոթայի ոտքը եւ շնորհաբուխ Վերեզմանը , և բոլոր այն տեղուանքը , որոնք անխօս վկայներ են Վրիստոսի Տեառն մերոյ հրաշագործու-

Թեանց չարչարանացն արտասուացն ու քրտանց : Ա՛ր բարեպօռ թրիս տոնեայն արգեօք նոյն Տօրինական տեղուանքը անձամբ ներկայանալով՝ գտնէ իւր կենացը մէջ անգամ մի ըլլայ չթափեր իւր աչքերէն քանի մի արտասուքներ , որոնք ճշմարիտ նա հատակաց առ սէր Վրիստոսի թափած արեանը չափ արժողութիւն ունին :

ԳԻՏԱԿԱՆՔ

Գիտութեանց և գեղարուեստից մէջ օր ըստ օրէ եղած զարմանալի յառաջադիմութիւնները տեսնելով . և փափաքելով զանոնք մեր ուսումնասէր ընթերցողաց եւս հաղորդել , գէթ առ ի զուարճութիւն մօաց , յօժարութեամբ պիտի ջանամք երբեմն ամսագրիս միջոցաւ կարեւոր տեղեկութիւններ տալ հետեւելով Լըրոպիոյ ուսումնական Հանգէսնէրուն , որոնք սոյն տեսակ նիւթերու վերայ նոր հրատարակուած գրքերէն քաղելով կրներկայացընեն իրենց բաժանորդացը : Թէ Լ'նգղիոյ համալսարանաց և թէ Գաղղիոյ Սորպոնի և Ճեմական իմաստնոց և գիտնաւոր անձանց մէջ տեղի ունեցած բնական իմաստասիրական խնդիրները իւրաքանչիւր ոք առանձին ի զննութիւն առնելով , տարգրութեամբ եւս զանոնք կը հաղորդեն հասարակութեան , որոնք թէ եւ շատ անգամ կարեւորութիւն մի ունեցած չըլլան , սակայն կրնան ուրիշ զօրաւորագոյն հանճարներու պատճառ տալ կատարելութիւն մի ընծայելու խնդրոյ տակ եղած գիւտից և գիտութեանց : Լ'յուպիօի գիրքեր անպակաս են Լըրոպիոյ մէջ , ինչպէս անցեալները Պարմոն-Էն-

Տօր անունով տետրակ մի հրատարակուեցաւ անգղիերէն լեզուաւ Պ. Պարատէ գիտնականին հեղինակութեամբ : Ա՛յց յօդուած են որոնց մէջ լուսոյ վերաբերեալ քիմիական նութեան վերայ կը խօսի : Հիշեալ գիտնականը նախ մօմին բաղադրութիւնը կը ցուցընէ՝ անոր զանազան եղանակաւ կազմութիւնը բացատրելով . յետոյ անոր բոցին պայծառութիւնը քննութեան կ'առնու , և կըրկին կրկին փորձերով իւր անթիւ սենկերաց կը զիւրացընէ գիտութիւնը գիւրըմբռնելի ոճով : Սոմը լուսած առջեւնին գնելով՝ կը յայտնէ անոնց թէ անիկայ վստուելու ու հասնելու համար ինչ կազեր կարելու որ են իրեն : — Սթնոլորտին մէջ այրող մարմին մի եթէ թթուածնի մէջ գրուելու ըլլայ , աւելի մեծ կարողութիւն կ'ստանայ այրուելու . իսկ ջրածնի մէջ գրուելուն՝ ալ չայրիր , բայց կողը շուտ մի կը սխի բոցաւորի : — Սարմնոյ այրելի ըլլալէն կը ծագի ջրեղէն չոգին , այնպէս որ՝ բոցին վերայ ցուրտ մարմին մի գըրուելուն , օրինակի համար ապակիի մի կտոր , կը տեսնենք որ ջրոյ ամէնամանր կաթիլներ կու գան կը խտանան ու կը միաւորին ու կ'ըլլան խոշոր կաթ մի , որ բոցին վերայ կը կախուի :

Լըրոպիոյ յօդուածին մէջ քննութեան կ'առնու որ ջուրը , մարմնոյ մի այրուելէն յառաջ կու գայ : Չ՛ուրը բաղադրածոյ մարմին է , եւ երկու տեսակ կազեղէն տարր կը գտնուի իւր մէջը , թթուածին ու ջրածին : Լ'օրկոյ լաւ պատճառ մի է գիտնական անգղիացւոյն սոյն երկու մարմիններուն առանձին յատկութեանցը վերայ դաս տալու իւր ունկնդիրներուն , և որպէս զի գաղափարները ա-

ւելի տեւական եղանակաւ մի հաս-
տատէ, յատկուած իւններուն մէկուն
վերայ խօսելէն յետոյ՝ պարզ ու դիւ-
րին փորձ մի մէջ կը բերէ, ու տե-
սական դասը գործնականաւ ըմբռ-
նել կու տայ: Սովին այրելէն յառաջ
եկած միւս զանազան գործքերն ալ
ասոր պէս են. ածխային թթուն,
ածուխը, յետոյ բուսական ածու-
խէն գոյացած կազը ամենքն ալ կար-
գաւ քննութեան կ'առնուին Սովի
պարմոնիտին հեղինակէն, որոյ գիրքը
քիմիականութեւ առաջին սկզբունք-
ներուն պայծառ ու ճիշտ կերպով
խօսուած համառօտութիւնն է:

— Օգտելի պատուաստին համար
մօտերս գիտնոց ժողովքին մէջ կրկին
խնդիր ծագեցաւ. և թէպէտ եւ բը-
ժիշկներէն ոմանք պատուաստին պահ-
պանողական զօրութիւնը չեն ընդու-
նիր, այսու ամենայնիւ մեծագոյն մա-
սը անոր փրկարար արդիւնքը ճանչ-
նալով՝ կ'ապօպրեն որ այս նախազգու-
շական դարմանը զանց չառնուի եր-
բէք: Պատուաստի թարախին ուժը
(որ կովու ստինքներուն վերայէն
կ'առնուի սովորաբար), եօթէն մին-
չեւ տասը տարի կը տեւէ. յետ այ-
նորիկ պէտք է կրկնել զայն, թէ մեծ
մարդոց և թէ տղայոց վերայ: Տղայ
մի պատուաստուէն յետոյ շատ ան-
գամ կ'ըլլայ որ վերայի թարախը
կ'առնուն ուրիշ մը հաղորդելու
համար. ասիկայ խիստ վնասակար է,
և քիչ անգամ կը պատահի որ տղուն
առողջութիւնը ապահով մնայ, ինչ
պէս մօտերս հանդիպած ցաւալի
դէպքերը փորձիւ կը հաստատեն:
Վասն որոյ աւելի աղէկ է թարախը
միշտ կովերէն հանել քան թէ պատ-
ուաստեալ տղայոցմէ: Այս պատճա-
ռաւ Աւրոպայի երեւելի քաղաքաց
մէջ յատուկ գօմեր կը հաստատեն,

առ պատրաստի միշտ կովեր ունենա-
լու համար:

— Փարիզու Կրանդ—()րիսն ըս-
ուած ժողովարանի մէկ խորհրդակ-
ցութեան մի մէջ մարդոյս առողջու-
թեան վերայ խնդիր բացուելով, տօք-
թօր Սոնթանիէ ճառ մի յօրինած է,
Առողջաբանութիւն՝ նպաստի և օգուտի նորա
անունով:

Ատենախօս բժիշկը մարդոյս ա-
ռողջութեանը վերայ խօսելով՝ տղուն
որրանէն սկսելով կ'իմացնէ ծնողաց,
թէ որքան վնասակար է խանձարու-
րով զտղայն փաթութելը, որով այն
մատղաշ արարածին բոլոր շարժմունք-
ները կ'արգելուին, կը սկսի մուշ ու
ճըւալ, հասակին աճումը կը խափա-
նի, և չղօրանայր այն նեղ փաթութ-
ներուն մէջ բանտարկուած մնալով:
Տես հիմայ ասոր աղետալի հետե-
ւանքները: Սանկիկը կու լայ, մայրը
կարծէ թէ անօթի է, և անոր ճիշե-
րը դադրեցնելու համար կաթ կու
տայ. անոր վերայ պահ մի ձայնը կը
դադրեցնէ, ու յետոյ նորէն կը
սկսի, վասն զի լացը անօթութենէն
չէր, այլ իւր բանտարկուած անդամ-
ները շարժելու համար զգացած հար-
կաւորութենէն: Արիշ անպատեհու-
թիւն մի ալ այս է, որ տղան լացին
պատճառաւ իրարու վերայ կաթ ու-
տելովը ստամոքսը առջի կերած կա-
թին անմարսողութենէն կ'աւրուի
դէշ կ'ըլլայ, և մայրն ալ կը ցաւի կը
նեղի թէ կաթը առատ ըլլալով ին-
չու համար տղան չկշտանար ու սը-
նունդ չառնէր:

Պ. Սոնթանիէ հակառակ կը ցու-
ցնէ զինքը թան (սուփա) ու պտք-
սիմատ կերցնելու սովորութեան,
զոր պէտք չէ կերցնել կ'ըսէ մինչեւ
որ տղայն ութ կամ տասն ամսուան
չըլլայ, ապա թէ ոչ թանձրամարմին

և պարտադրութիւն կ'ըլլայ, և անհանդիստ կեանք կ'ունենայ:

Տասը տարեկան որ եղաւ, կ'ըսկըսի բոլորովին տարբեր էութիւն մի ստանալ. մանկութեան դրախտը անցաւ. ոմանք՝ թէ որ հարուստ եւ բարեփիճակ մարդոց զաւակ են, դըպրոց կ'երթան. իսկ թէ որ աղքատ, կամ գործարանի մի մէջ պիտի գըրուին, կամ արհեստաւորի մի քով, և կամ ծնողաց հետ մուրալու պիտի ելլեն, անոնց կենաց թշուառութեանը հաղորդը ըլլալով: Իսկ ըստ իմ, կ'ըսէ Պ. Սոնթանիէ, թէ հարստաց և թէ աղքատաց զաւակունքը միօրինակ դժբաղդ են: Առաջինները դպրոց մտնելով իրենց իմացականութիւնն է որ կը մշակուի, և ուղեղին ծանրապէս բեռնաւորուելով կը չարչարի, երբ մարմնոյ կը թուլթուլեն ու մարդը զանց կ'առնուի: Արջինները գործական արհեստին տակ կ'որանալով, մարմինն այն դրութեան մէջ կը մնայ, անդամներէն մէկ քանին չափազանց կը թուլթուան մէջ՝ իսկ միւս մնացածները բոլորովին անգործածելի ու դանդաղ կը մնան. մէկ խօսքով շատերնին տգեղ կերպարանք մի կը ստանան, և ոմանք ալ կը մեռնին:

Եթէ մեր ընթերցողն ի տիկնայք և պճնասէր օրիորդք Պ. Սոնթանիէի ճառին այն յօդուածը աչքէ անցընելու ըլլան, որ կանանց հագուստին ու կապուստին վերայ կը խօսի, պիտի զարմանան իրենց միամտութեան վրայ՝ որով կը հետեւին եւրոպացի կանանց զարգասիրութեանը: Թող ներուի մեզ ալ համառօտ տեսութիւն մի ընելու սոյն կտորիս վերայ ի զգուշութիւն մերազնեայ տիկնայք և օրիորդաց: Արդեօք կը հաւատա՞ն անոնք որ իրենց հագած տիկնածեւ շրջադրեստը, զոր ըստ արդի նորա-

ձեւութեան չ'ընկնէ կ'անուանեն եւրոպացիք, պողպատէ շինուած դործիք մի ըլլալուն համար, կը հաւատա՞ն արդեօք որ չ'ընկնէրը առողջաբանութեան օրինաց դէմ հնարուած են: Այն չ'ընկնէրը որոնք մարդկային բնական դիրքն ու հասակը տըգեղացնելէն ի զստ սիրտն ու թոքը սոյնպէս կը սեղմեն, որ չեն թողուր կենսական ամենակարեւոր գործարանաց իրենց պաշտօնը կատարեն: Պ. Սոնթանիէ աղէկ գիտնալով որ կանանց հագուստին ու կապուստին վերայ այս կերպ խօսելովը նախատինք պիտի լսէ ու գէշ հոգի պիտի ըլլայ, բայց մարդկութեան և անոր երջանկութեան վերայ ունեցած սէրէն յաղթուելով, և ընդդէմ նորաձեւութեան ոգւոյն՝ բանադատութեան առնելով ամէն մէկ կտորը, առանց զանց ընելու իմաստասիրական տեսութիւնը, իւր ճառը աւարտելու մօտ աչք մի կ'արձակէ անուշահոտ իւղեր (փօմատ) ծախողի մը խանութին վերայ. ու կը բացատրէ թէ անոնք՝ ինչ որ ալ ըլլան, թէ՛ իւղ, թէ՛ փօշի, եւ թէ ջուր, որքան վտանգաւոր են և վնասակար մարդոյն առողջութեանը, որոնք արտաքուստ վայրկեանական գեղեցկութիւն շնորհելով՝ ի ներքուստ չարաչար կը թունաւորեն, և երիտասարդութեան հասակը անժամանակ կը գահավիժեն ահռելի ծերութեան մի մէջ: Ի՞նչոք այս բաղադրութեանց մէջ, կ'ըսէ Պ. Սոնթանիէ, սաստիկ ներգործիչ թոյներ կը մտնեն, ինչպէս զառիկ (1), կապար (2), սնդիկ (3), և ուրիշ շատ նիւթեր որոնք հակառակ են առողջութեան: Այս ըսած-

(1) Զառիկ շերտեր:

(2) Կապար գործարան:

(3) Սնդիկ ձիւն:

ներուն հաստատութեանը համար օրինակ կը բերէ եղած դէպք մի, որով յընդհանուր պէտքերն այսինքն ճերմակ սնդուրին (1) ունեցած զօրութիւնը կ'իմացնէ: Այլապէս թմբիկ կը իւր մէկ հիւանդին կը պատուիրէ տաք ջուր (2) մանեղու, որոյ մէջ դրուելէ զեղերը ինքը կը կարգադրէ: Հիւանդը որ կին մի էր, բժշկին պատուէրը բառ առ բառ ի գործ կը գնէ. բայց ջրին մէջ մանեղուն՝ իւր մարմինը որ ճերմակ գոյն ունէր, անմիջապէս կը դեղնի, ետքը կը թխտայ, վերջապէս ամուսին նման կը սեւնայ, զայն տեսնելով սիրտը կը խաղայ և իսկոյն բժշկին ետեւէն մարդ կը խրկէ բերել կու տայ: Այլ հարցնէ իրեն բժիշկը, թէ սնդուր կը գործածէ՞ր: — Սոյն երեսօս վերայ, և այն ալ խիստ քիչ, կը պատասխանէ հիւանդը: — Թէ որ միայն երեսօս վերայ ըլլար, կ'ըսէ բժիշկը, երեսօս միայն պիտի սեւնար, և անոր դեղը դիւրին կ'ըլլար՝ քան թէ հիմայ: Բժիշկը թէեւ կրնար խեղճ կնկանը մարմնոյն իւր առջի գոյնը տալ, բայց ի պատիւ անոր անզգուշութեանը առանց դարմանի կը թողու կ'երթայ:

— Սորպանի ուսումնական ցայգահանդէսներուն մէկուն մէջ Պ. Պերգրան ճառ մի խօսեցաւ՝ նիւթ առնելով իրեն Ալեքսի (3) և երիւն չափը՝ Վէրան՝ տ'Ալանպէրի մամանակակից և գիտութեանց մէջ անոր ախտանքն եղած էր: Իւր տասն եւ ինն եղբայր մէջ անդրանիկն էր. հօրը քով՝ որ մաթեմատիքական ուսմանց դասաւանդ էր, սորվեցաւ հասարակ ընթերցումը: Տասնամեայ հասակին մէջ գիտութեանց ճեմարանին ճառ մի ներկայացուց ինչպէս Կապուստ:

Նուենով, զոր գիտնոց մտղովը հաւնած էր: Տասն եւ վեց տարեքը հասնելուն երկրորդ գրուածք մի տուաւ կրկնակոր գիծերու վերայ, բայց չափազանց աշխատութեամբ եւ իւր իմացական կարողութեանց շարունակ գործածութեամբը ըզնզի տենդով ծանրապէս հիւանդացաւ: Տասն եւ ութ տարեկան հասակին մէջ Ալանպէր մտաւ. նոյն մամանակները շատ նորահասակ պատանիներ անգամ եղած էին հոն, ինչպէս ակնարկութիւն կ'ընէ Պ. Պերգրան. և տ'Ալանպէր ալ քսանեւհինգ տարեկան մտած է. մարդոյս տաղանդը արժէք մի է, տարիքը յեցուելուն երբէք չըստատէր: Վէրոյի կենաց գլխաւ որ կէտն իւր դէպ ի Լաբանիա ըրած ճամբորդութիւնն եղաւ, ուր Լուի Ժե. Ի կողմէն խրկուեցաւ ուղեկցութեամբ Սեքրետի: Սոնց նպատակն էր ստուգել երկրիս բեւեռակողմերուն տարակուսութիւնը. նոյն միջոցին ուրիշ երկու գիտնականք ալ Վանտամին եւ Պուկէօն դէպ ի հարաւակողմը խրկուեցան երկրիս հասարակածին կողման ուղեցած ըլլալը ստուգելու:

Ճամբորդութիւնը խիստ նեղութեամբ եղաւ. առջիններուն՝ կերակրոյ և ցրտութեան պատճառաւ, միւսներուն վնասակար մեղուններուն և ուրիշ անհանգստութեանց երեսէն: Այսու ամենայնիւ Լաբանիայի մէջ միջօրէական չափը ստուգեցին, և սա իմացան որ բեւեռակողմի աստիճանին երկայնութիւնը աւելի տաքածուն էր 506 գրկաչափ, զոր Վանտամին ու Պուկէօն հաստատեցին իմացնելով իրենց գիւտը, որ էր հասարակածին կողմը աստիճանին 500 գրկաչափ կարճ ըլլալը: Բեւեռային երկարագոյն գիշերներուն մէջ մամանակ ունեցաւ Վէրոյ երկրիս ձե-

(1) Սնդուր Էլեքտրիկ.
(2) Bain de Barège.
(3) Alexis Clairaut.

ւոյն վերայօք ալ խորհիլ և այս ա. ռարկայս հարեւանցի ձեռք չառաւ քննելու, որսւ վերայ գրուածք մի թողուց այն աստիճանի կարեւոր ու հատրնտիր գործ մի, զոր մինչեւ հի մոյ հարիւր տարիէն աւելի կայ, մէկը չէ կրցած գերազանցել: Այս աշխատութեան և ոտքը յունի վերայ տեսական զննութիւն մի հրատարաւ կեց, և որքան որ ըրած հաշիւները՝ իւր ուղղել ուղած ձգողական զօրութեան օրինաց հակասական են, սաւ կայն Պի ֆֆօրի գէմ երկար վիճաբանութիւն մի բացաւ, որուն մէջ՝ թէ և թերութիւն ունի, սակայն առաւելութիւն և յաղթութիւն ալ ձեռք բերաւ: Իւր այս տեսական զննութեանցը վերայ ժամանակէ ետքը կրկին գրուածք մի հանելով՝ իւր խաբուած ըլլալը յայտնեց, և ասով օրինակ տուաւ համեատ խանարհութեան որ գերադայն հանձարներու վերայ միայն կը տեսնուի:

Նոյն միջոցներն էր Անգղիա 500 հազար ֆրանք խոստացաւ նուիրել այն մարգուն որ կարենայ ծովուն երեսը մէկ տեղւոյ մի կէս վայրկեան մօտ եղած միջոցին երկայնութիւնն ու լայնութիւնը գտնելու գործնական միջոցը յայտնել: Վլէրոյ աստեղաբաշխական տախտակներ ներկայացուց, լուսնին տակ ծածկուած աստղերն և առ հասարակ երկնային օգերեւոյթները նշանակելով պատուական ժամացուցի պէս: Իայց այս տախտակները բաւական ճշգրութիւն հաշուի առնուած չէին, և իւր ցուցըցած միջոցները նաւավարներու գործածութեանը աղէկ չգալով, չը կրցաւ խոստացուած վարձքը ընդունելու: Վերջապէս Ալեքսի Վլէրոյ Հալլէյի գիտաւորին վերայ աշխատասիրութիւն մի յօրինեց, գիտա-

ւորին շրջանը որոշեց, 1758 ապրիլ 1 ին պիտի երեւնայ ըսաւ՝ հաշիւներուն մէջ ըրած զանցառութեամբը ամսօրեայ լայնութիւն տալով, վասն որոյ մէկ ամիս առաջ, այսինքն մարտի 13 ին երեւցաւ Հալլէյի գիտաւորը: Վլէրոյ այս իւր պատուոյն մէջ ուրիշ ախոյանի մի հանգիպելով՝ շարաչար վերաւորեցաւ եղած անիրաւութեան վերայ: Սեռաւ 1765 ին, Իւր հայրը դեռ ողջ էր զուրկ բոլոր մանչ զաւակներէն, որուն մէկ աղջիկը միայն մնացեր էր, և Լուի Ժե. տարեկան թոշակ մի կապեց անոր:

ԼՕԳԵՅԻՆ

Երժանապատիւ Օլոքարիա վարդապետը, որ երկու տարիէն ի վեր Լաթաքիա կը գտնուէր տեսչութեան պաշտօնիւ ի կողմանէ Ս. Լ. թուոյս խրկուելով, մեծի պահոց մէջ եկաւ ի նք քաղաքս, որոյ հետ ընկերացած էր նաեւ ի պատճառս ուխտի՝ Լաթաքիոյ երեւելիներէն մեծապատիւ Երանաւորաւոր ազան Յակօբեան իւր ընտանեօրը հանդերձ: Յիշեալ արժանապատիւ վարդապետը Լաթաքիոյ հայաբնակ գիւղերը այցելութեան պաշտօն ժամանակ, տեսնելով որ գիւղացւոյ մէջ քանի մի տուն բողբոջականութեան դարձած են, յորդորելով զանոնք ազգու խօսքերով յաջողեր է մի քանին կրկին ի ծոց սուրբ եկեղեցւոյն Հայաստանեայց դարձնելու, և անոնց զաւակունքը մկրտելու, որոնք երեք չորս տարիէն ի վեր անկնունք կը մնային: Յոյս ունիմք որ յիշեալ բարեջան սուրբ Հայրը կրկին ետ դառնալուն և կամ իւրեան յաջորդը՝ ո՛րք և է, պիտի աշխատի մնացեալ մէկ քանի

անձինքն ալ սիրով ընդունելու ի ծոց ազգային ուղղափառ եկեղեցւոյս ուսկէ հեռացեալ են դժբաղդութեամբ: Ըրժանապատիւ Օգոստինիան վարդապետը յիշեալ գիւղերուն ազգայնոց ցաւալի վիճակին վերայ կարեւոր տեղեկութիւններ հաղորդած է մեզ, զորոնք յաջորդ մէկ թուով ամսագրոյս մէջ պիտի հրատարակեմք:

— Յայտնի է որ սուրբ քաղաքիս քրիստոնէից գերեզմանատուներ առանց պարսպի ըլլալով՝ գերեզմանաքարերը ապահովութեան մէջ չեն: Լնցեալները Լաստիոյ հիւսպատոսի կնոջ պորփիւրեայ պատուական կոթողը չարագործ մարդոց ձեռք խորտակուելով, անմիջապէս Բ. Գրան բողոքուէր, և հեռագրով հրաման եկած էր լատինաց վանքին, որ պարբայեն գերեզմանատուներ եթէ վէճի տեղ մի չունի ուրիշի հետ: Սոյն հրամանիս վերայ լատինք սկսան իսկոյն պատել իրենց գերեզմանատուներ բռնորովին հակառակ ճամբայ մի բռնելով տէրութեան հրամանին: Յիշեալ գերեզմաննոցը Հայոց Քնարանին մէջն ըլլալով, միայն հիւսիսային կողմը ճամբու վերայ է. և փոխանակ ըստ օրինի իրաւանց՝ այն կողմէն դուռ բանալու, հարաւային և արեւմտեան կողմէն դուռ թողուցին որ Հայոց Քնարանին մէջ կը բացուի: Սրբազան Պատրիարքը ասոր դէմ բողոքեց տեղւոյս կառավարչին, որ դատաւորին և ժողովոյ անդամոց հետ գալով և տեսնելով որ օրինաց դէմ է երկու դռներն ալ, հրամայեց որմնադրաց որ դադրեցնեն շինութիւնը, որ Հայոց իրաւանցը կը դաչի, և հիւսիսային կողմէն հասարակ ճանապարհին վերայ բանան դուռ մի: Լաստամենայնիւ ոչ ոք մոտիկ ընելով Փաշային հրամանին, որ Օսմանեան հը-

զօր տէրութեան պատկերը կը համարի, շարունակեցին իրենց գործը, մինչեւ լրացաւ երկու դռները հանդերձ փեղկերովն ու բանալիքով: Եթէ Հայոց իրաւունքը տեղը գալու չըլլայ, հարկ պիտի ըլլայ Քնարանին կէսը զոհուիլ լատինաց բռնութեանը: Փաշան թէպէտեւ մինչեւ ցայսօր չուղէր ճանչնալ այս երկու ընդդէմ տէրութեան հրամանին բացուած դռները, և Սրբազան Պատրիարքն ալ իւր բողոքները օր աւուր կը կրկնէ, բայց Փաշային լոկ բանիւ ըրած հրամանը գործադրութիւն չգտնելով չեմք գիտեր թէ ուժոյ թէ կամաց պակսութենէ է: Եստի միայն ի տեղեկութիւն օրհնեալ ազգին կը ծանուցանեմք յայտնի տեսնելով բռնութիւն մի որ հակառակ բարձրագոյն կամաց Տէրութեան կը կատարուի ի վնաս սեփականութեան իրաւանց ազգիս: Լատինաց յիշեալ գերեզմանատուներ Հայոց ձեռքէ խլուած է 1777 ին, ի ժամանակս Պաժմակոսի կուսակալ Հատըմ օղլու Սէհմէտ փաշայի:

— Սեծի պահոց միջոցին լառանգաւորաց Վպրոցին համար հինգ աշակերտացու պատանիք եւս հասան ի Ս. Լ. Թուս. մին Սերֆայէն՝ Գէորգ անուն, երկրորդը Օմիւռնիոյ վիճակի Նաղիլի գիւղաքաղաքէն՝ Օհան անուն, երրորդը Պրուսայէն՝ Գլորիգորիս Յովհաննէսեան, չորրորդը Լադաքիայէն՝ Սիմօն մահտեսի Լատուածատուրեան որ իւր հօրը հետ եկած է, և հինգերորդը Տիգրանակերտէն՝ Տ. Ստեփանեան Կարապետ անուն: Ըսոնց մէջ երեքը համեմատ գտնուելով պայմանաց և բժշկին վկայութեամբն ալ մարմնոյ առողջութեան մասին անարատ ըլլալով, ընդունուեցան յաշակերտութիւն: Իսկ

միւս երկուքին մէկը՝ պրուսացին ինքնին հրաժարելով եւ պայմանաց տրամադրութեանն ալ ներհակ ըլլալով՝ ետ ճամբուեցաւ : Նմանապէս Նազիլիցին հակառակ պայմանաց հայերէն խօսիլ գրել ու հասարակ ընթերցում չգիտնալուն, հասակաւ ալ քսանը անցած ըլլալուն, մանաւանդ թէ աջ աչքին մէջ բիծ մի ունենալուն ետ խրկուեցաւ : Նշաւ սիկ ասոր համար բժշկին տուած վճարագրին օրինակը :

ԹԻԻ 9.

Ամենաստիւ Սրբազան Հայր.

Սրբոյ Աթոռոյս յառանգաւորաց Իպրոցը աշակերտելու համար Օմիւռնիոյ վարչութեան կողմէն ընտրուած և ղրկուած Նազիլիցի Օհան անուն երիտասարդը, Չեր բարձր Սրբազնութեան և Ս. Աթոռոյս կանոնին համեմատ ըստ բժշկականութեան քննեցի, որուն կազմուածքը առողջ և ժառանգական ախտ մը չունենալուն համար կը վիայեմ. բայց աջ աչքին վրայի ունեցած բիծը (taies de la cornée), որ մէկ ու կէս տարիէն ի վեր ունի եղեր ըստ իւր վճարութեան, ներկայիւս պարտ անձին կը համարիմ ծանուցանել Չեր Սրբազնութեան որ ըստ հրահանգին՝ այս աշակերտացուն չկրնար ընդունուիլ ի վարժարանն :

1866, Մարտ 15.

Գ. ԱԻԵՏԻՍ

Ի սրբ. երոստակէս :

Ս. ՏԵՊԵՏԵԱՆՑ

ՍԵՄԵՆԵՆԿԵՐԵԿԱՆԻ

Սուրբ Օգոստին տօնախմբութեան օրերը մօտենալուն եւրոպացի այցելուաց թիւը աւելցաւ : Որոնց մէջ

կան ամեն ազգէ նշանաւոր և հարուստ մարդիկ թէ բողոքականք եւ թէ հռոմէականք : Յակոբէ յիշատակողներն են Անթոնի իշխան Հօլենդոլթնի, պաշտօնեայ առաջին զօրաբաժնի արքունի թիկնապահաց Բրուսիոյ տէրութեան, և նորին ուղեկից Պարոն տը Լէո Նոյնպէս պաշտօնեայ առաջին զօրաբաժնի արքունի թիկնապահաց : Ասոնք ընկերութեամբ իրենց թարգմանին և Յոսպէի մէջ Բրուսիոյ տէրութեան գործակատար Սրապիոն Յ. Սուրատեան հայկազուն լեզուագէտ պատանւոյն՝ եկան ի Ս. Աթոռոս յայցելութիւն Սրբազան պատրիարքին, որոնք արժանաւոր կերպիւ ընդունուեցան :

Սարտի 13 ին հասաւ ի Ս. քաղաքս Սուէզի պարանոցի շինութեան աշին տիրէթթօր Պ. Լէսէփս համբաւաւոր գաղղիացին. որ պաշտօնական կերպիւ ընդունուեցաւ կառավարութեան կողմէն : Նոյն օրը հասաւ դարձեալ Աթէնքի տէրութեան նոր հիւպատոսը :

15 ին եկաւ մեծահարուստ և մեծանուն սեղանաւորը Սոնթէֆօրէ, որոյ գիմաց անկանոն զօրաց մէկ մաս մի խրկուած էր ի սպառիւ. և հրէից բաղմնութիւնը մանաւանդ աղքատաց խումբը գրեթէ ովաննայիւք ընկալան զինքը. որ թէպէտ եւ քաղքէն դուրս վրանի տակ բնակեցաւ, այսու ամենայնիւ հասնելէն յետոյ անմիջապէս նոյն ձիաւոր զօրաց և ժողովրդոց բաղմնութեամբ ի սինակոկան գընաց : Սեծահամբաւ Սոնթիտի ազգական սոյն ծերունի ուխտաւորը, որոյ մարդասիրական և աղքատասիրական մեծագործ յիշատակները շատ են Ս. քաղքիս մէջ, կ'ըսուի թէ հոս պիտի մնայ իւր ծերութեան հասակին միացեալ մասը անցընելու :

— Ուրախ եմք աւետելու մեր բարեպաշտ ընթերցողաց և բոլոր հասարակութեան ներկայ հազար ութ հարիւր վաթսուէն և վեցերորդ տարեդարձը Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի տիեզերակեցոյց սուրբ յաբու թեան, ամենայն խաղաղութեամբ կատարելնուս, շնորհիւ աշաւուրջ հսկողութեան տեղւոյս զօրաց հրամանատար վսեմ. | իվա Փաշային:

Սուրբ Օգոստին հետեւեալ աւուր պատարագին և թափօրին հանդէսը մեծ և սովորականէն աւելի փառաւորութեամբ կատարեցաւ, ուր ներկայ էին քաղաքիս կառավարիչը, Բերուսիոյ, Լասորիոյ, Աքսիկայի և Լթեքի հիւպատոսները, քանի մի երեւելի աւստրիացի կամներ ու պարոնուհի մի և ուրիշ անհամար օտարականներ, որոնք տեսնելով սուրբ քաղաքիս մէջ հոգեւոր հանդէսի մի ամենայն բարեկարգութեամբ և մեծ շքեղութեամբ կատարուիլը, ուր ընդհանրապէս այսպիսի հանդէսները համատացութիւն եղած որբազան տեղերուն մէջ շատ անգամ խռովութիւն, կռուով և անկարգութեամբ կը վերջանան. իսկ սուրբ Լթոռոյս ազգային Սոյր եկեղեցւոյ մէջի այս աւուր սրտաշարժ և հոգեւոր հանդէսի մի փառաւորութիւնը ի խոր տը պաւորելով իրենց մտացն ու սրտին մէջ, զկիս պատտարագին ուղղակի ի Պատրիարքարանն ելնելով՝ ուրախութեամբ յայտնեցին հայկական եկեղեցւոյ գեղեցիկ արարողութիւնները ու շքեղութիւնը՝ Սրբազան Պատրիարք Զօր, որ էր ժամարար միանգամայն և թափօրապետ: Նորին ամենապատիւ Սրբազնութեան առաջարկութեամբ բարեհաճեցաւ վսեմափայլ Դեզիսը և մեծապատիւ հիւ-

պատոսք հանդերձ օտարական այցելութեան սեղանակից ըլլալ Սիաբանութեան ի հասարակաց ճաշատունը: Սրբազան Պատրիարքը ըստ պահանջման պարագայից Սուրբան Լստիւ Լզիզ վեհափառ Կոյսեր կենացը բաժակ մի առաջարկեց, յետոյ փոխադարձ բաժակ մի վսեմափայլ Դեզիսը առաջարկեց պարպել Սրբազան Պատրիարք Զօր և բոլոր ազգիս կենացը համար, երկրորդ բաժակ մի եւս տրուեցաւ թէ Նորին վսեմութեան և թէ մեծապատիւ հիւպատոսաց կենացը համար: Սիաբանութեան սեղանոյն պարզութիւնը եւ չափաւորութիւնը մեծ գովութեան պատճառ տուաւ մեծարու այցելուաց, որոնք քաղցր յիշատակութիւն մի պիտի պահեն իրենց մտացը մէջ առ սուրբ Լթոռոս, որոյ փառաւորութիւնը ու համբաւը ընդհանուր ազգիս կը վերաբերի անշուշտ:

— Նոյն օրը վախճանեցաւ սուրբ Լթոռոյս միաբաններէն ծերունազարդ Կոյեցի Թագէոս վարդապետը ի հասակի իբր իննսուն և հինգ ամաց: Յիշեալ վարդապետը, որ իւր անոյշ բնաւորութեամբն և անբիծ վարքովը բոլոր միաբանութեան սիրելի եղած էր, յիսուն տարիէն աւելի միաբան լինելով՝ վատտակաւոր կը համարի սուրբ Լթոռոյս, և բաւական յիշատակներ եւս թողուցած է:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՃՔ

Օրինչ օգուտ իցէ առաքինանալ արտաքոյ, եթէ չարաչար իցեն կեանք առանին:

Իշխանաւորաց բարձրագահ՝ են օրէնք, և ժողովրդեան՝ իշխանաւորք: